

BOTET I SISÓ I EMPÚRIES

JOAQUIM TREMOLEDA TRILLA

MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA - EMPÚRIES

Resum

L'interès pels estudis històrics de Joaquim Botet i Sisó el va dur a voler conèixer i estudiar l'antiga ciutat d'Empúries en un moment en què la tradició erudita tenia el pes principal i no se'n tenia coneixement arqueològic. Malgrat això, un primer estudi, publicat l'any 1879 va posar les bases per sistematitzar-ne el coneixement que es tenia fins llavors. Trenta anys més tard, l'any 1908, amb motiu del seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Botet va apostar clarament per l'estudi arqueològic de les darreres troballes, que li permeteren precisar la data de fundació. Justament, aquell mateix any s'iniciava l'excavació sistemàtica del jaciment.

Paraules clau

Empòrion, Empúries, indigets, colònies gregues, Empúries romana, ceràmica emporitana, monedes d'Empúries.

Abstract

The interest of Joaquim Botet i Sisó towards the historical studies lead him to discover and study the ancient site of Empúries, at a time when erudition prevailed and there was no archaeological record of the site. Even so, the first study published in 1879 set the bases to systemize the information gathered until then. Thirty years later, in 1908, Botet supported the idea of an archaeological study of the latest findings of the site, on the occasion of his admission speech when he joined the Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. This allowed him to determine Empúries' foundation date. The same year the systematic archaeological excavations in the site began.

Key words

Empòrion, Empúries, Indigets, Greek colonies, Roman Emporion, Empúries pottery, Empúries coins.

És mèrit de l'Institut d'Estudis Gironins l'interès de voler restituir i donar valor a una de les figures gironines més influents en la cultura del seu temps, Joaquim Botet i Sisó. Aquesta tasca de rescatar determinats personatges històrics és una de les que ha vingut assumint aquesta Institució, i per això se l'ha de felicitar. Òbviament també he d'agrair que se m'hagi convidat

a parlar d'aquest eminent gironí en relació als seus treballs relacionats amb les primeres descobertes del jaciment emporità.

Botet i Sisó és una personalitat de gran vàlua que, per mèrits propis, hauria d'haver transcendit a un àmbit superior, però és una evidència que no ha estat prou reconeguda fora de l'àmbit gironí.¹ Per posar dos exemples, no apareix en una recopilació recent,² i tampoc en una altra dedicada a 115 personatges de les terres gironines,³ però sí que hi apareixen altres historiadors i arqueòlegs com Josep Pella i Forgas o Lluís Pericot, posem per cas.

Quim Nadal, en el pròleg de l'edició facsímil del llibre de Botet impresa amb motiu del centenari de la seva publicació, ja deia que és un gran desconegut, potser perquè es va dedicar a Girona.⁴ Malgrat això, va estar connectat amb els cercles culturals i polítics de Barcelona.

En aquest treball, parlarem de les dues obres fonamentals que ofereixen l'estudi de l'antiga Empúries: per una banda, *Notícia històrica y arqueològica de la Antigua Ciudad de Emporion*, de l'any 1879;⁵ i, per l'altra, el discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, llegit el 1908.⁶ Es tracta, per tant, de dos treballs escrits amb trenta anys de diferència, en els quals veurem tant el progrés en els coneixements de l'antiga ciutat, com la percepció i la metodologia d'una persona amatent a tot el que es feia en aquestes contrades.

¹ En tot cas, han anat apareixent referències a aquesta figura, feta sempre per estudiosos gironins, per exemple, NADAL, J. 1976, "Joaquim Botet i Sisó (1846-1917)", *Revista de Girona*, 75-76, 197-201; VILA, P. 1978, "5 cartes d'Àngel Guimerà a Botet i Sisó", *Revista de Girona*, 84, 301-302; CLARA, J. 1998, "Botet i Sisó actualitzat", *Revista de Girona*, 187, 98; BAIG, M. 2002, "Joaquim Botet i Sisó i les il·lustracions del volum Província de Girona", *Revista de Girona*, 202, 42-47.

² TUDELA, M., IZQUIERDO, P. (ed.) 2011, *La nissaga catalana del món clàssic*, Auriga, Barcelona.

³ BASTONS, C., BASTONS, M. 2015, *Gent que ha fet història. 115 personatges de les terres gironines*, Base, Barcelona.

⁴ NADAL, J. 1979, "Joaquim Botet i Sisó (Girona, 2-XII-1846/27-I-1917)" a Joaquim BOTET I SISÓ, *Notícia històrica y arqueològica de la ciudad de Emporion*, (edició facsímil) Barcelona, sense numerar.

⁵ BOTET I SISÓ, J. 1879, *Notícia històrica y arqueològica de la Antigua Ciudad de Emporion*, Imprenta de Alejandro Gómez Fuentesnebro, Madrid.

⁶ BOTET I SISÓ, J. 1908, *Data aproximada en que'ls grechs s'establiren á Empories i estat de la cultura dels naturals del país al realitzar-se aquell establiment*, Discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Barcelona.

NOTICIA HISTÓRICA Y ARQUEOLÓGICA DE LA ANTIGUA CIUDAD DE EMPORION

La primera obra és tan meritòria que fou premiada per la “Real Academia de la Historia” en el concurs de 1875, quan l'autor tenia només 27 anys. Probablement hi tingué molt a veure l'estructura de l'obra, perfectament ordenada i pensada, on Botet posa tots els elements que procedeixen de la tradició erudita i els analitza amb un sentit crític, quan cal. Sempre es mostra absolutament respectuós i escrupolós amb la procedència de la informació i en cita les fonts, la qual cosa no és sinònim que s'ho cregui tot, ni molt menys.

Un altre mèrit destacable en les obres de Botet és el coneixement de les llengües. Per una banda, cal destacar el domini del grec i del llatí clàssics, cosa que li permet argumentar i precisar directament sobre els passatges dels autors clàssics. D'altra part fa un bon ús del castellà per redactar el treball. I no té cap mena de problema en parlar dels indígenes com a espanyols, cosa que contrasta amb les seves posteriors conviccions polítiques i la dedicació a la causa catalanista, com a representant de la *Unió Catalanista* i fundador del *Centre Catalanista de Girona* el 1894. De fet, Botet fou diputat provincial entre 1883 i 1886 pel districte de Santa Coloma de Farners i regidor i tinent d'alcalde de Girona entre 1894 i 1897.⁷ Veurem que, uns anys després, el discurs a l'Acadèmia de Bones Lletres fou redactat en català.

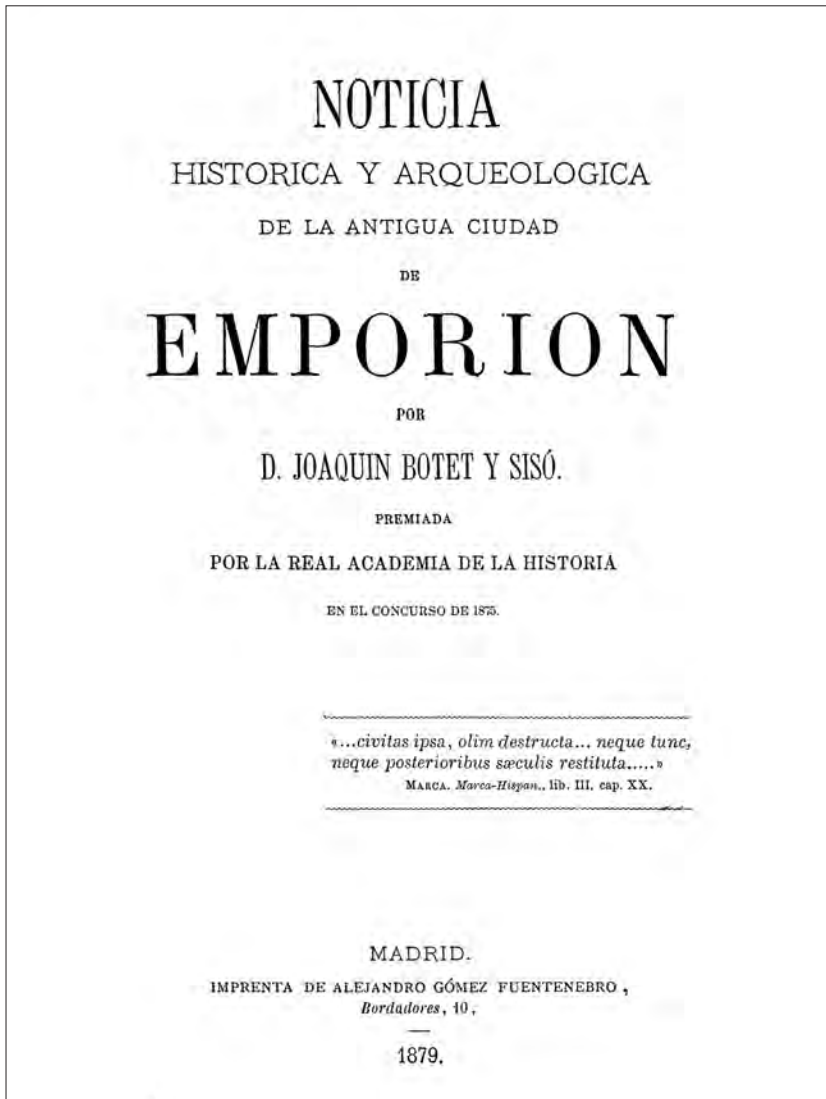
S'ha dit sovint que Botet posa les bases del coneixement científic d'Empúries o, com diu Quim Nadal, la seva obra és la primera monografia moderna sobre Empúries, però encara arrossega un llast d'erudició divuitesca.⁸

Del pròleg del llibre, citarem un fragment inicial, on Botet i Sisó explica la motivació, les raons que l'han portat a estudiar Empúries:

“Años hace que llevados de nuestra afición á los estudios históricos, emprendimos la tarea de reunir cuantos datos y noticias á la historia de la ciudad de Emporion hicieran referencia, trabajo predilecto, al que nos hemos dedicado con verdadero amor, por ser esta la ciudad en los tiempos antiguos más importante del territorio que nos vió nacer, y la que mayor atractivo podía ofrecernos por la novedad y diversidad de sus monumentos. Desde luego

⁷ NADAL, J. 1979.

⁸ RIPOLL, E., SANMARTÍ, E. 1979, “Botet i Sisó, arqueòleg” a, Joaquim BOTET I SISÓ, *Notícia històrica y arqueològica de la ciudad de Emporion*, (edició facsímil) Barcelona, 1979, sense numerar.

Portada de l'edició de la *Notícia Històrica*, premiada per la Real Academia de la Historia, en el concurs de 1875 i publicada a Madrid el 1879.

hechamos de ver la necesidad de poner en claro muchos puntos dudosos, y de corregir otros, que á primera vista se nos habían presentado como legendarios e inverosímiles, supliendo el silencio y laconismo de los historiadores de la antigüedad con las enseñanzas de sus monumentos arqueológicos, y con las lecciones de crítica histórica.” (pàg. 5)

Així, era un bon coneixedor de la bibliografia que s'havia generat entorn del jaciment: els treballs del bisbe Joan Margarit i Pau, representant de l'erudició humanista amb l'obra *Paralipomena Hispaniae*; les obres de Jeroni Pujades; la monumental obra del frare agustinià espanyol Enrique Flórez del segle XVIII, *España Sagrada*; o la petita monografia de l'hisendat escalenc Josep Maranjas de Marimon.⁹

Cal fer notar aquí l'agraïment que Botet dedica a un parell de personatges. A Josep Coderch, capellà de Sant Martí d'Empúries, de qui no en podem dir res més, senzillament que li devia obrir les portes i ensenyar-li les restes que llavors hi hauria visibles. L'altre agraïment està dedicat a Celestí Pujol i Camps. Aquest personatge ja presenta més interès, com expert en numismàtica, camp en el qual s'especialitzà el propi Botet,¹⁰ que entre d'altres va estudiar el tresor de Segueró (Beuda), trobat fortuïtament el 1881; també cal destacar la seva peculiar orientació política i ideològica.¹¹

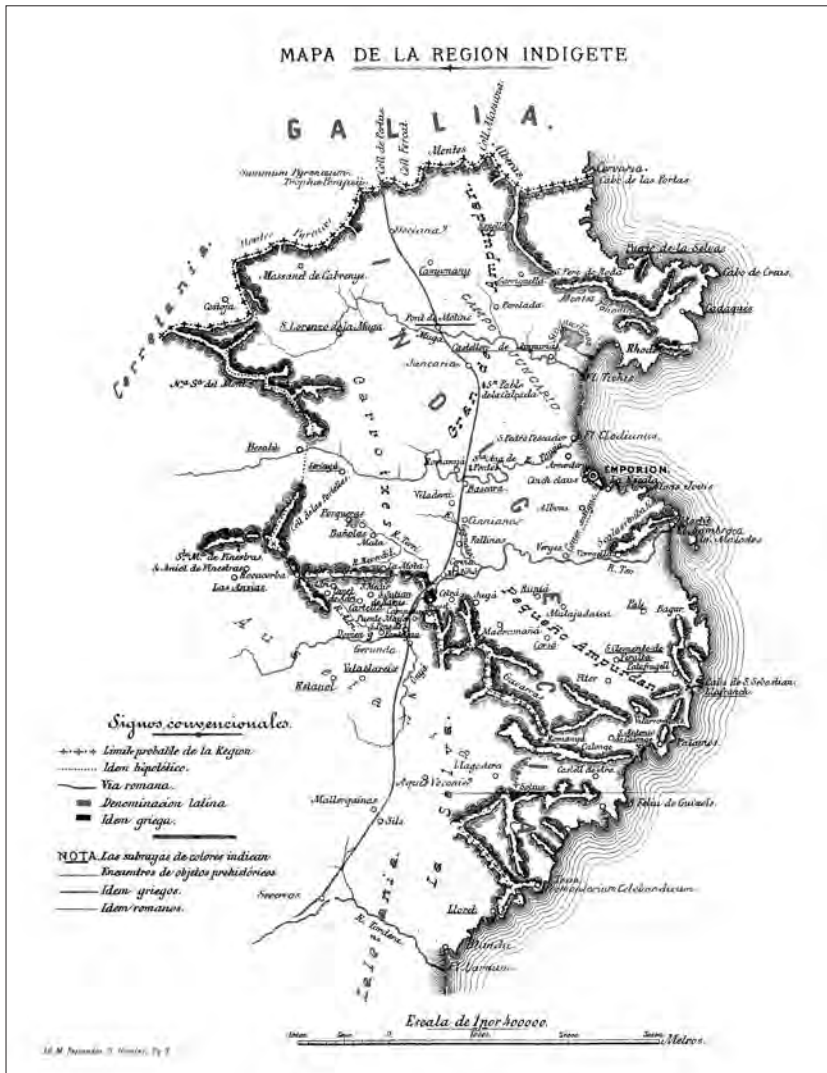
Botet considera important l'atribució del nom de la ciutat en els diversos temps històrics i pren una decisió que cal comunicar al lector:

“Una observación consideramos necesaria ántes de concluir. Llamamos siempre *Emporion* á esta ciudad, hasta la época de su destrucción por los bárbaros, por ser este el nombre que la dieron los griegos y con que fué conocida en los tiempos de su mayor esplendor, y desde entonces acá la denominamos *Ampurias*, por ser el que han dado el uso y los documentos

⁹ PUJADES, J. 1609, *Crònica universal del Principat de Catalunya*, Barcelona. FLÓREZ, E. 1747 i ss, *España Sagrada*, Madrid. MARANJAS I DE MARIMÓN DE, J. 1968 (ed. facsímil), *Compendio Histórico Resumen y Descripción de la Antiquísima Ciudad de Empurias*, (Barcelona, 1803), Barcelona. Per entendre bé la figura de Maranjas i el seu interès per Empúries, vegeu BUSCATÓ, LL., DE LA FUENTE, P. 2013, “El col·leccionisme d'antiguitats com a mitjà de promoció social: el cas de Josep de Maranges i Marimon. Anàlisi del Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias”, *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 23, 249-268.

¹⁰ BOTET I SISÓ, J. 1908-1911, *Les monedes catalanes*, 3 vols., Barcelona.

¹¹ BUSCATÓ, LL. en premsa, ““El honor lo primero. ¡Viva España!”. Celestí Pujol: un historiador gironí a l'Espanya del segle XIX”. De fet, l'estudi de Buscató revela que Pujol va estar molt influït per la figura del seu pare, figura en la qual també s'ha aprofundit, BUSCATÓ, LL. 2015, “Apunts per a una biografia de Joaquim Pujol i Santo: militar, funcionari, hisendat i col·leccionista d'antiguitats”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, Vol. LVI, 365-306. Pel que fa als principals estudis monetaris de Pujol i Camps, podem citar diversos treballs: PUJOL I CAMPS, C. 1872-1873, “Empurias. Catálogo de sus monedas é imitaciones”, *Memorial Numismático Español*, III, (1872-1873), 3-46, 65-95, 121-189; PUJOL I CAMPS, C. 1876: “Empurias”, a DELGADO, A., *Nuevo método de clasificación de las medallas autónomas de España*, III, Sevilla, 114-234; PUJOL I CAMPS, C. 1881: “El Tesoro de Segaró”, *Revista de Ciencias Históricas* III, Barcelona, 142-163.

Mapa desplegable de la Indigècia, encartat a la publicació, que recollia gran nombre de topònims i límits extrets de l'estudi de les fonts.

oficiales, puesto que en la Edad media se la llama en escritos y monedas *Emporias*, *Impurias*, *Inpurias*, y más generalmente *Empurias*. El cambio de la *e* en *a* y de la *o* en *u*, es muy frecuente en algunos puntos del Principado de Cataluña, sobretodo en la comarca Ampurdanesa.” (pàg. 6-7)

Seguidament, el contingut de l'obra s'ordena per capítols que segueixen la lògica d'anar del general al particular i que nosaltres englobarem en tres

grans apartats: un primer que tracta del territori, un segon centrat en la ciutat d'Empòrion, i un darrer que exposa l'evolució històrica, des de l'apogeu a la decadència. Aquestes parts s'acaben amb unes conclusions generals.

EL TERRITORI

Un primer capítol està dedicat a intentar documentar i delimitar la regió del indigets, els pobladors del territori abans de l'arribada dels romans. Botet reconeix la dificultat de determinar amb exactitud la vertadera extensió de la Indigècia. A manca d'informació ferma aprofita tots els indicis: l'orografia del terreny, els noms propis dels llocs, les divisions geogràfiques posteriors, altres pobles indígenes...

En el disseny d'un mapa, intenta reflectir tots els elements que tenen un valor identificador. També intenta marcar els límits i reconèixer la geografia a partir dels textos d'autors clàssics, grecs o llatins, com Pomponi Mela, Ptolomeu, Ruf Fest Aviè, Estrabó o Plini. S'interessa per la toponímia dels pobles i dels accidents geogràfics. Pel que fa als tres rius de la regió dels indigets, a partir de les fonts, fixa amb molt bon criteri que la Muga correspon a l'*Anystus* i també al *Tychis*, que el Fluvià apareix com a *Clodianus* i que el Ter el trobem mencionat com *Alba* i en el cas de Ptolomeu, com *Sambroca*. Adverteix també que, encara que per similitud formal, per a molts, com Marca o Pujades, el *Tychis* sigui el Ter, no és correcta aquesta identificació.¹² Sobre el traçat de la via i les *mansiones* que hi ha en el seu curs també hi dedica un espai i utilitza per marcar les distàncies entre elles els vells *itineraria*, la taula Peutingeriana i els vasos de Vicarello.¹³

¹² El tema dels noms antics dels rius empordanesos ha estat recurrent en la bibliografia, per exemple, l'eminent erudit castelloní Pelaio Negre Pastell el va tractar i, en contra de la claredat amb que ho exposa Botet, augmenta la confusió, confonent els noms amb la seva situació, NEGRE PASTELL, P. 1946, "Los nombres primitivos de los ríos Muga, Fluviá y Ter : contribución al estudio de la geografía antigua de Cataluña", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 1, 177-208. Podeu veure un estat breu de la qüestió a: TREMOLEDA, J. 2000, "L'època Antiga", GIFRE P. (coord.) *Història de l'Alt Empordà*, Col·lecció d'Història de les Comarques Gironines, Diputació de Girona, 113-115.

¹³ Revisions recents del pas de la via a l'Empordà i de la situació de les diverses *mansiones* les trobareu a: BURCH, J., CASAS, J., CASTANYER, P., COSTA, A., NOLLA, J. M., PALAHÍ, L., SAGRERA, J., SIMON, J., TREMOLEDA, J., VARENNA, A., VIVÓ, D., VIVO, J. 2013, *L'alt imperi al nord-est del Conventus Tarraconensis. Una visió de conjunt*, Girona, 34-38; i també TREMOLEDA, J. 2013, "Joncaria en la civitas emporitana", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 44, 24-27.

Una vella qüestió no resolta és la de la presència al solar emporità de la ciutat indígena d'Indica, tinguda per certa per tota la bibliografia tradicional. Els arguments bàsics són la llegenda ibèrica de les emissions monetàries d'Untikesken i el text d'Esteve de Bizanci, tot i ser una font molt tardana. La convicció que les seves restes es troben sota la ciutat romana s'ha perpetuat fins gairebé l'actualitat, sobretot a partir de l'acceptació de la topografia que va fixar Jaubert de Paça, la primera planimetria moderna que permetia situar correctament els establiments de Sant Martí d'Empúries i identificar-lo com l'antiga Palaiàpolis. Respecte a aquesta publicació, el mateix Botet assenyala que ha pres el mapa i que l'ha retolat, tot i que reconeix que no ha pogut llegir el treball per no haver-lo pogut trobar.¹⁴

Respecte a la creació d'Empòrion com a enclavament comercial, és molt important l'argument de la fundació perquè serà el que motivarà, trenta anys després, la temàtica del discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres:

“Muy difícil es determinar la época en que los grecomassalienses colonizaron en nuestro país. Ningún dato preciso encontramos en las historias antiguas.” (...) tendremos que las indicaciones numismáticas concuerdan lo bastante con las conjeturas históricas, para que de una manera aproximada nos sea dable fijar á principios del siglo V, y á lo más á últimos del VI antes de Jesucristo, el establecimiento en Emporion de los focio-marselleses, puesto que es de creer al propio tiempo, que éstos colonizaron en la Galia meridional, ántes de extenderse hasta nuestro país.” (pàg. 26-27)

DESCRIPCIÓ D'EMPÒRION

Pel que es refereix als elements que formen part de la ciutat, Botet és conscient que es coneixen molt poques restes. Descriu les estructures que hi havia visibles en aquell moment, parla de la basílica i del recinte romà, que diu ibèric segons la descripció de Livi. Parla del port, element imprescindible per aquesta fundació, i proposa l'ús complementari de la bocana fluvial i del port natural, condicionat per l'estructura construïda de

¹⁴ En aquest sentit és molt meritòria la publicació moderna de l'obra de Paça, ja que permet tenir-la novament a l'abast, juntament amb unes notes introductòries, NOLLA, J. M., VILA, P. 2000, “Notice historique sur la ville et le comté d'Empurias” de Francesc Jaubert de Paça (Presentació i facsimil de l'edició de 1823), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLI, Girona, 419-530.

l'espigó. Seguint Estrabó fa referència a la producció de lli, jonc i espart a la plana empordanesa.

En la part més costumista del relat, fa referència a qüestions relativament etèries com són la religió, els costums i el govern. Reconeix que no sabem res del govern dels indigets; dels grecs, en canvi, se segueix el suposat model que regia per la metròpoli de Marsella, on se seguiria el model de república aristocràtica. Amb Roma s'adapten al govern romà que els va donar el dret llatí, fent referència a l'estatut jurídic de la ciutat i, seguint Livi, esmenta la barreja d'ètnies que formen una sola comunitat, primer els ibers i després els grecs.¹⁵

Quan Botet es dedica a recollir les notícies històriques, especialment de la conquesta i de l'època republicana, ho fa basant-se gairebé de forma exclusiva en el relat de Livi, llibre XXXIV del *Ab Urbe Condita* i dels autors i cronistes que ja havien tractat la qüestió, com Pujades. És prou divertit veure com aplica el sentit crític en alguns relats, com ara en un passatge del bisbe Margarit, amb intenció moralitzadora, que ja havia estat posat en dubte abans pel propi Pujades:

“Ningún caso puede ni debe hacerse de la leyenda que trae Pujades, copiandola, según dice, del Obispo de Gerona (Margarit), y que el mismo califica de cuento de viejas. Es como sigue: “Los habitantes de la antigua Emporion odiaban en tal grado a los romanos, que daban la muerte a cuantos presidentes les enviaban para gobernarles, con el pretexto de que perseguían con tratos y solicitudes deshonestas a sus mujeres e hijas. Queriendo Roma probarles, mandóles un presidente eunuco al que también mataron, alegando en su descargo las mismas razones, por lo cual, evidenciava la falsedad del pretexto, envió Trajano contra élla un ejército que sujetó y desoló la ciudad.” (pàg. 49, nota 1)

Pel que fa a la introducció del cristianisme, reconeix la manca de dades referides a Empúries, especialment pel que fa a les fonts i a relats de martiris, potser per la poca importància que tingué durant l'imperi. La constatació del bisbat a la seu emporitana és un element a ressaltar, però concedeix que en aquesta època tingué major importància Girona. Si bé creu que hi hagué prèdiques d'alguns sants a Empúries, com sant Jaume o sant Feliu, seguint

¹⁵ Aquest tipus de discurs era molt corrent a l'època i serà habitual en obres de síntesi i de recull històric, per exemple a PELLA Y FORGAS, J. 1883, *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del Noreste de Cataluña*, Luis Tasso y Serra Impresor, Barcelona.

BOTET I SISÓ I EMPÚRIES

JOAQUIM TREMOLEDA TRILLA

MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA - EMPÚRIES

Resum

L'interès pels estudis històrics de Joaquim Botet i Sisó el va dur a voler conèixer i estudiar l'antiga ciutat d'Empúries en un moment en què la tradició erudita tenia el pes principal i no se'n tenia coneixement arqueològic. Malgrat això, un primer estudi, publicat l'any 1879 va posar les bases per sistematitzar-ne el coneixement que es tenia fins llavors. Trenta anys més tard, l'any 1908, amb motiu del seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Botet va apostar clarament per l'estudi arqueològic de les darreres troballes, que li permeteren precisar la data de fundació. Justament, aquell mateix any s'iniciava l'excavació sistemàtica del jaciment.

Paraules clau

Empòrion, Empúries, indigets, colònies gregues, Empúries romana, ceràmica emporitana, monedes d'Empúries.

Abstract

The interest of Joaquim Botet i Sisó towards the historical studies lead him to discover and study the ancient site of Empúries, at a time when erudition prevailed and there was no archaeological record of the site. Even so, the first study published in 1879 set the bases to systemize the information gathered until then. Thirty years later, in 1908, Botet supported the idea of an archaeological study of the latest findings of the site, on the occasion of his admission speech when he joined the Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. This allowed him to determine Empúries' foundation date. The same year the systematic archaeological excavations in the site began.

Key words

Empòrion, Empúries, Indigets, Greek colonies, Roman Emporion, Empúries pottery, Empúries coins.

És mèrit de l'Institut d'Estudis Gironins l'interès de voler restituir i donar valor a una de les figures gironines més influents en la cultura del seu temps, Joaquim Botet i Sisó. Aquesta tasca de rescatar determinats personatges històrics és una de les que ha vingut assumint aquesta Institució, i per això se l'ha de felicitar. Òbviament també he d'agrair que se m'hagi convidat

a parlar d'aquest eminent gironí en relació als seus treballs relacionats amb les primeres descobertes del jaciment emporità.

Botet i Sisó és una personalitat de gran vàlua que, per mèrits propis, hauria d'haver transcendit a un àmbit superior, però és una evidència que no ha estat prou reconeguda fora de l'àmbit gironí.¹ Per posar dos exemples, no apareix en una recopilació recent,² i tampoc en una altra dedicada a 115 personatges de les terres gironines,³ però sí que hi apareixen altres historiadors i arqueòlegs com Josep Pella i Forgas o Lluís Pericot, posem per cas.

Quim Nadal, en el pròleg de l'edició facsímil del llibre de Botet impresa amb motiu del centenari de la seva publicació, ja deia que és un gran desconegut, potser perquè es va dedicar a Girona.⁴ Malgrat això, va estar connectat amb els cercles culturals i polítics de Barcelona.

En aquest treball, parlarem de les dues obres fonamentals que ofereixen l'estudi de l'antiga Empúries: per una banda, *Notícia històrica y arqueològica de la Antigua Ciudad de Emporion*, de l'any 1879;⁵ i, per l'altra, el discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, llegit el 1908.⁶ Es tracta, per tant, de dos treballs escrits amb trenta anys de diferència, en els quals veurem tant el progrés en els coneixements de l'antiga ciutat, com la percepció i la metodologia d'una persona amatent a tot el que es feia en aquestes contrades.

¹ En tot cas, han anat apareixent referències a aquesta figura, feta sempre per estudiosos gironins, per exemple, NADAL, J. 1976, "Joaquim Botet i Sisó (1846-1917)", *Revista de Girona*, 75-76, 197-201; VILA, P. 1978, "5 cartes d'Àngel Guimerà a Botet i Sisó", *Revista de Girona*, 84, 301-302; CLARA, J. 1998, "Botet i Sisó actualitzat", *Revista de Girona*, 187, 98; BAIG, M. 2002, "Joaquim Botet i Sisó i les il·lustracions del volum Província de Girona", *Revista de Girona*, 202, 42-47.

² TUDELA, M., IZQUIERDO, P. (ed.) 2011, *La nissaga catalana del món clàssic*, Auriga, Barcelona.

³ BASTONS, C., BASTONS, M. 2015, *Gent que ha fet història. 115 personatges de les terres gironines*, Base, Barcelona.

⁴ NADAL, J. 1979, "Joaquim Botet i Sisó (Girona, 2-XII-1846/27-I-1917)" a Joaquim BOTET I SISÓ, *Notícia històrica y arqueològica de la ciudad de Emporion*, (edició facsímil) Barcelona, sense numerar.

⁵ BOTET I SISÓ, J. 1879, *Notícia històrica y arqueològica de la Antigua Ciudad de Emporion*, Imprenta de Alejandro Gómez Fuentesnebro, Madrid.

⁶ BOTET I SISÓ, J. 1908, *Data aproximada en que'ls grechs s'establiren á Empories i estat de la cultura dels naturals del país al realitzar-se aquell establiment*, Discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Barcelona.

NOTICIA HISTÓRICA Y ARQUEOLÓGICA DE LA ANTIGUA CIUDAD DE EMPORION

La primera obra és tan meritòria que fou premiada per la “Real Academia de la Historia” en el concurs de 1875, quan l'autor tenia només 27 anys. Probablement hi tingué molt a veure l'estructura de l'obra, perfectament ordenada i pensada, on Botet posa tots els elements que procedeixen de la tradició erudita i els analitza amb un sentit crític, quan cal. Sempre es mostra absolutament respectuós i escrupolós amb la procedència de la informació i en cita les fonts, la qual cosa no és sinònim que s'ho cregui tot, ni molt menys.

Un altre mèrit destacable en les obres de Botet és el coneixement de les llengües. Per una banda, cal destacar el domini del grec i del llatí clàssics, cosa que li permet argumentar i precisar directament sobre els passatges dels autors clàssics. D'altra part fa un bon ús del castellà per redactar el treball. I no té cap mena de problema en parlar dels indígenes com a espanyols, cosa que contrasta amb les seves posteriors conviccions polítiques i la dedicació a la causa catalanista, com a representant de la *Unió Catalanista* i fundador del *Centre Catalanista de Girona* el 1894. De fet, Botet fou diputat provincial entre 1883 i 1886 pel districte de Santa Coloma de Farners i regidor i tinent d'alcalde de Girona entre 1894 i 1897.⁷ Veurem que, uns anys després, el discurs a l'Acadèmia de Bones Lletres fou redactat en català.

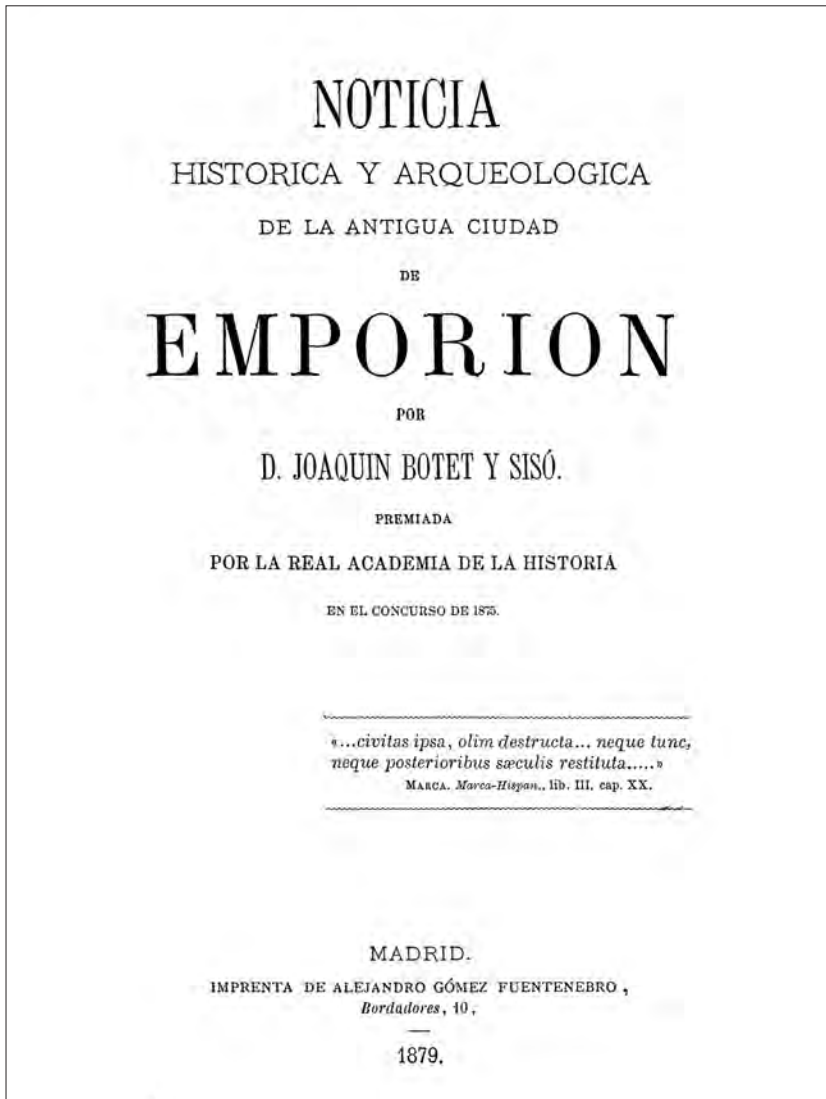
S'ha dit sovint que Botet posa les bases del coneixement científic d'Empúries o, com diu Quim Nadal, la seva obra és la primera monografia moderna sobre Empúries, però encara arrossega un llast d'erudició divuitesca.⁸

Del pròleg del llibre, citarem un fragment inicial, on Botet i Sisó explica la motivació, les raons que l'han portat a estudiar Empúries:

“Años hace que llevados de nuestra afición á los estudios históricos, emprendimos la tarea de reunir cuantos datos y noticias á la historia de la ciudad de Emporion hicieran referencia, trabajo predilecto, al que nos hemos dedicado con verdadero amor, por ser esta la ciudad en los tiempos antiguos más importante del territorio que nos vió nacer, y la que mayor atractivo podía ofrecernos por la novedad y diversidad de sus monumentos. Desde luego

⁷ NADAL, J. 1979.

⁸ RIPOLL, E., SANMARTÍ, E. 1979, “Botet i Sisó, arqueòleg” a, Joaquim BOTET I SISÓ, *Notícia històrica y arqueològica de la ciudad de Emporion*, (edició facsímil) Barcelona, 1979, sense numerar.

Portada de l'edició de la *Notícia Històrica*, premiada per la Real Academia de la Historia, en el concurs de 1875 i publicada a Madrid el 1879.

hechamos de ver la necesidad de poner en claro muchos puntos dudosos, y de corregir otros, que á primera vista se nos habían presentado como legendarios e inverosímiles, supliendo el silencio y laconismo de los historiadores de la antigüedad con las enseñanzas de sus monumentos arqueológicos, y con las lecciones de crítica histórica.” (pàg. 5)

Així, era un bon coneixedor de la bibliografia que s'havia generat entorn del jaciment: els treballs del bisbe Joan Margarit i Pau, representant de l'erudició humanista amb l'obra *Paralipomena Hispaniae*; les obres de Jeroni Pujades; la monumental obra del frare agustinià espanyol Enrique Flórez del segle XVIII, *España Sagrada*; o la petita monografia de l'hisendat escalenc Josep Maranjas de Marimon.⁹

Cal fer notar aquí l'agraïment que Botet dedica a un parell de personatges. A Josep Coderch, capellà de Sant Martí d'Empúries, de qui no en podem dir res més, senzillament que li devia obrir les portes i ensenyar-li les restes que llavors hi hauria visibles. L'altre agraïment està dedicat a Celestí Pujol i Camps. Aquest personatge ja presenta més interès, com expert en numismàtica, camp en el qual s'especialitzà el propi Botet,¹⁰ que entre d'altres va estudiar el tresor de Segueró (Beuda), trobat fortuïtament el 1881; també cal destacar la seva peculiar orientació política i ideològica.¹¹

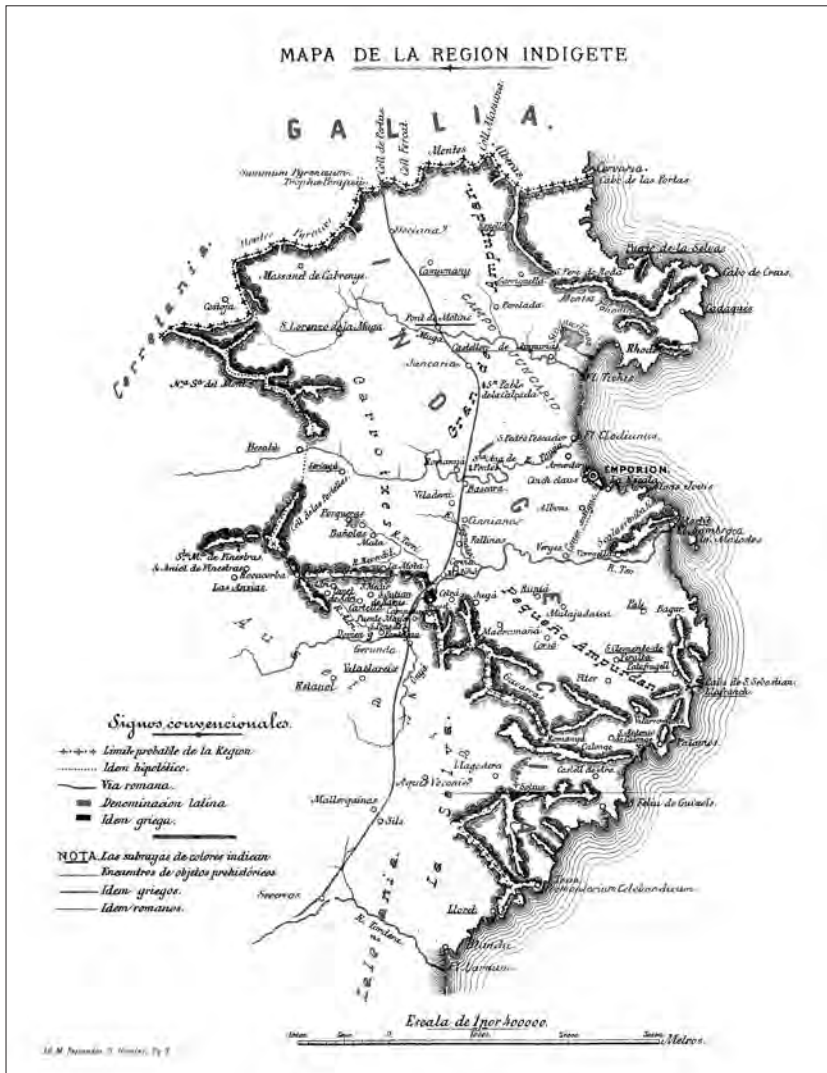
Botet considera important l'atribució del nom de la ciutat en els diversos temps històrics i pren una decisió que cal comunicar al lector:

“Una observación consideramos necesaria ántes de concluir. Llamamos siempre *Emporion* á esta ciudad, hasta la época de su destrucción por los bárbaros, por ser este el nombre que la dieron los griegos y con que fué conocida en los tiempos de su mayor esplendor, y desde entonces acá la denominamos *Ampurias*, por ser el que han dado el uso y los documentos

⁹ PUJADES, J. 1609, *Crònica universal del Principat de Catalunya*, Barcelona. FLÓREZ, E. 1747 i ss, *España Sagrada*, Madrid. MARANJAS I DE MARIMÓN DE, J. 1968 (ed. facsímil), *Compendio Histórico Resumen y Descripción de la Antiquísima Ciudad de Empurias*, (Barcelona, 1803), Barcelona. Per entendre bé la figura de Maranjas i el seu interès per Empúries, vegeu BUSCATÓ, LL., DE LA FUENTE, P. 2013, “El col·leccionisme d'antiguitats com a mitjà de promoció social: el cas de Josep de Maranges i Marimon. Anàlisi del Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias”, *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 23, 249-268.

¹⁰ BOTET I SISÓ, J. 1908-1911, *Les monedes catalanes*, 3 vols., Barcelona.

¹¹ BUSCATÓ, LL. en premsa, ““El honor lo primero. ¡Viva España!”. Celestí Pujol: un historiador gironí a l'Espanya del segle XIX”. De fet, l'estudi de Buscató revela que Pujol va estar molt influït per la figura del seu pare, figura en la qual també s'ha aprofundit, BUSCATÓ, LL. 2015, “Apunts per a una biografia de Joaquim Pujol i Santo: militar, funcionari, hisendat i col·leccionista d'antiguitats”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, Vol. LVI, 365-306. Pel que fa als principals estudis monetaris de Pujol i Camps, podem citar diversos treballs: PUJOL I CAMPS, C. 1872-1873, “Empurias. Catálogo de sus monedas é imitaciones”, *Memorial Numismático Español*, III, (1872-1873), 3-46, 65-95, 121-189; PUJOL I CAMPS, C. 1876: “Empurias”, a DELGADO, A., *Nuevo método de clasificación de las medallas autónomas de España*, III, Sevilla, 114-234; PUJOL I CAMPS, C. 1881: “El Tesoro de Segaró”, *Revista de Ciencias Históricas* III, Barcelona, 142-163.

Mapa desplegable de la Indigècia, encartat a la publicació, que recollia gran nombre de topònims i límits extrets de l'estudi de les fonts.

oficiales, puesto que en la Edad media se la llama en escritos y monedas *Emporias*, *Impurias*, *Inpurias*, y más generalmente *Empurias*. El cambio de la *e* en *a* y de la *o* en *u*, es muy frecuente en algunos puntos del Principado de Cataluña, sobretodo en la comarca Ampurdanesa.” (pàg. 6-7)

Seguidament, el contingut de l'obra s'ordena per capítols que segueixen la lògica d'anar del general al particular i que nosaltres englobarem en tres

grans apartats: un primer que tracta del territori, un segon centrat en la ciutat d'Empòrion, i un darrer que exposa l'evolució històrica, des de l'apogeu a la decadència. Aquestes parts s'acaben amb unes conclusions generals.

EL TERRITORI

Un primer capítol està dedicat a intentar documentar i delimitar la regió del indigets, els pobladors del territori abans de l'arribada dels romans. Botet reconeix la dificultat de determinar amb exactitud la vertadera extensió de la Indigècia. A manca d'informació ferma aprofita tots els indicis: l'orografia del terreny, els noms propis dels llocs, les divisions geogràfiques posteriors, altres pobles indígenes...

En el disseny d'un mapa, intenta reflectir tots els elements que tenen un valor identificador. També intenta marcar els límits i reconèixer la geografia a partir dels textos d'autors clàssics, grecs o llatins, com Pomponi Mela, Ptolomeu, Ruf Fest Aviè, Estrabó o Plini. S'interessa per la toponímia dels pobles i dels accidents geogràfics. Pel que fa als tres rius de la regió dels indigets, a partir de les fonts, fixa amb molt bon criteri que la Muga correspon a l'*Anystus* i també al *Tychis*, que el Fluvià apareix com a *Clodianus* i que el Ter el trobem mencionat com *Alba* i en el cas de Ptolomeu, com *Sambroca*. Adverteix també que, encara que per similitud formal, per a molts, com Marca o Pujades, el *Tychis* sigui el Ter, no és correcta aquesta identificació.¹² Sobre el traçat de la via i les *mansiones* que hi ha en el seu curs també hi dedica un espai i utilitza per marcar les distàncies entre elles els vells *itineraria*, la taula Peutingeriana i els vasos de Vicarello.¹³

¹² El tema dels noms antics dels rius empordanesos ha estat recurrent en la bibliografia, per exemple, l'eminent erudit castelloní Pelaio Negre Pastell el va tractar i, en contra de la claredat amb que ho exposa Botet, augmenta la confusió, confonent els noms amb la seva situació, NEGRE PASTELL, P. 1946, "Los nombres primitivos de los ríos Muga, Fluviá y Ter : contribución al estudio de la geografía antigua de Cataluña", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 1, 177-208. Podeu veure un estat breu de la qüestió a: TREMOLEDA, J. 2000, "L'època Antiga", GIFRE P. (coord.) *Història de l'Alt Empordà*, Col·lecció d'Història de les Comarques Gironines, Diputació de Girona, 113-115.

¹³ Revisions recents del pas de la via a l'Empordà i de la situació de les diverses *mansiones* les trobareu a: BURCH, J., CASAS, J., CASTANYER, P., COSTA, A., NOLLA, J. M., PALAHÍ, L., SAGRERA, J., SIMON, J., TREMOLEDA, J., VARENNA, A., VIVÓ, D., VIVO, J. 2013, *L'alt imperi al nord-est del Conventus Tarraconensis. Una visió de conjunt*, Girona, 34-38; i també TREMOLEDA, J. 2013, "Joncaria en la civitas emporitana", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 44, 24-27.

Una vella qüestió no resolta és la de la presència al solar emporità de la ciutat indígena d'Indica, tinguda per certa per tota la bibliografia tradicional. Els arguments bàsics són la llegenda ibèrica de les emissions monetàries d'Untikesken i el text d'Esteve de Bizanci, tot i ser una font molt tardana. La convicció que les seves restes es troben sota la ciutat romana s'ha perpetuat fins gairebé l'actualitat, sobretot a partir de l'acceptació de la topografia que va fixar Jaubert de Paça, la primera planimetria moderna que permetia situar correctament els establiments de Sant Martí d'Empúries i identificar-lo com l'antiga Palaiàpolis. Respecte a aquesta publicació, el mateix Botet assenyala que ha pres el mapa i que l'ha retolat, tot i que reconeix que no ha pogut llegir el treball per no haver-lo pogut trobar.¹⁴

Respecte a la creació d'Empòrion com a enclavament comercial, és molt important l'argument de la fundació perquè serà el que motivarà, trenta anys després, la temàtica del discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres:

“Muy difícil es determinar la época en que los grecomassalienses colonizaron en nuestro país. Ningún dato preciso encontramos en las historias antiguas.” (...) tendremos que las indicaciones numismáticas concuerdan lo bastante con las conjeturas históricas, para que de una manera aproximada nos sea dable fijar á principios del siglo V, y á lo más á últimos del VI antes de Jesucristo, el establecimiento en Emporion de los focio-marselleses, puesto que es de creer al propio tiempo, que éstos colonizaron en la Galia meridional, ántes de extenderse hasta nuestro país.” (pàg. 26-27)

DESCRIPCIÓ D'EMPÒRION

Pel que es refereix als elements que formen part de la ciutat, Botet és conscient que es coneixen molt poques restes. Descriu les estructures que hi havia visibles en aquell moment, parla de la basílica i del recinte romà, que diu ibèric segons la descripció de Livi. Parla del port, element imprescindible per aquesta fundació, i proposa l'ús complementari de la bocana fluvial i del port natural, condicionat per l'estructura construïda de

¹⁴ En aquest sentit és molt meritòria la publicació moderna de l'obra de Paça, ja que permet tenir-la novament a l'abast, juntament amb unes notes introductòries, NOLLA, J. M., VILA, P. 2000, “Notice historique sur la ville et le comté d'Empurias” de Francesc Jaubert de Paça (Presentació i facsimil de l'edició de 1823), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLI, Girona, 419-530.

l'espigó. Seguint Estrabó fa referència a la producció de lli, jonc i espart a la plana empordanesa.

En la part més costumista del relat, fa referència a qüestions relativament etèries com són la religió, els costums i el govern. Reconeix que no sabem res del govern dels indigets; dels grecs, en canvi, se segueix el suposat model que regia per la metròpoli de Marsella, on se seguiria el model de república aristocràtica. Amb Roma s'adapten al govern romà que els va donar el dret llatí, fent referència a l'estatut jurídic de la ciutat i, seguint Livi, esmenta la barreja d'ètnies que formen una sola comunitat, primer els ibers i després els grecs.¹⁵

Quan Botet es dedica a recollir les notícies històriques, especialment de la conquesta i de l'època republicana, ho fa basant-se gairebé de forma exclusiva en el relat de Livi, llibre XXXIV del *Ab Urbe Condita* i dels autors i cronistes que ja havien tractat la qüestió, com Pujades. És prou divertit veure com aplica el sentit crític en alguns relats, com ara en un passatge del bisbe Margarit, amb intenció moralitzadora, que ja havia estat posat en dubte abans pel propi Pujades:

“Ningún caso puede ni debe hacerse de la leyenda que trae Pujades, copiandola, según dice, del Obispo de Gerona (Margarit), y que el mismo califica de cuento de viejas. Es como sigue: “Los habitantes de la antigua Emporion odiaban en tal grado a los romanos, que daban la muerte a cuantos presidentes les enviaban para gobernarles, con el pretexto de que perseguían con tratos y solicitudes deshonestas a sus mujeres e hijas. Queriendo Roma probarles, mandóles un presidente eunuco al que también mataron, alegando en su descargo las mismas razones, por lo cual, evidenciava la falsedad del pretexto, envió Trajano contra élla un ejército que sujetó y desoló la ciudad.” (pàg. 49, nota 1)

Pel que fa a la introducció del cristianisme, reconeix la manca de dades referides a Empúries, especialment pel que fa a les fonts i a relats de martiris, potser per la poca importància que tingué durant l'imperi. La constatació del bisbat a la seu emporitana és un element a ressaltar, però concedeix que en aquesta època tingué major importància Girona. Si bé creu que hi hagué prèdiques d'alguns sants a Empúries, com sant Jaume o sant Feliu, seguint

¹⁵ Aquest tipus de discurs era molt corrent a l'època i serà habitual en obres de síntesi i de recull històric, per exemple a PELLA Y FORGAS, J. 1883, *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del Noreste de Cataluña*, Luis Tasso y Serra Impresor, Barcelona.

el relat d'*España Sagrada*, rebut que es produís el de sant Narcís que, segons Maranjas, hauria fundat diverses capelles a l'antiga colònia. Un argument de pes en favor de la major importància de Girona és que aquests sants que van trepitjar el nostre país, com sant Feliu l'Africà o sant Narcís, segons Botet, van patir martiri a la ciutat de l'Onyar.

En la relació de les notícies arqueològiques d'Empòrion és on trobem el gruix de l'estudi en el llibre de Botet i Sisó. Ja havia constatat abans la presència de pocs monuments coneguts (càmera sepulcral, espigó i muralles, edifici del mosaic i cisternes). Parla de les evidències materials, com a millor manera de veure la riquesa de la ciutat, ordenades en cinc seccions: mosaic, numismàtica, epigrafia, sarcòfags i objectes diversos. Aquesta part ocupa 75 pàgines d'un total de 145, és a dir, més de la meitat; a més cal afegir les làmines que il·lustren els objectes més significatius.

1- Mosaic d'Ifigènia, trobat el 1849 al centre d'una habitació d'una casa amb més àmbits pavimentats amb mosaic. Fa una detallada descripció seguint Heirich Heydemann, autor de *Zur Anthologia Palatina*, estudiós alemany de la ceràmica i la religió grega clàssica. El mosaic està inspirat en una pintura de Timantes, famós pintor grec del segle IV aC.¹⁶

2- Numismàtica. Tot i que comença dient, "En resumen y con la brevedad que exige la índole general de nuestro trabajo, vamos á ocuparnos de las monedas emporitanas hasta hoy conocidas, principiando por su descripción, en la qual seguiremos principalmente el catalogo del Sr. Pujol" (pàg. 59). De les 75 pàgines que ocupa aquest capítol, 45 estan dedicades a les monedes.¹⁷

¹⁶ El periple del mosaic ha estat tractat en diversos treballs: BARRAL, X. 1989, "La història moderna del mosaic del Sacrifici d'Ifigènia d'Empúries", *Empúries*, 48-50, Barcelona, 94-99. BUSCATÓ, LL., PONS, LL. 2002, "La troballa del mosaic del sacrifici d'Ifigènia a Empúries i la seva posterior adquisició per la Comissió de Monuments de Girona. Uns fets poc coneguts", *Empúries*, 53, 195-209. Pel que fa a una interpretació moderna de la iconografia i de la seva representació, ELVIRA, M. A. 1981, "Sobre el original griego de un mosaico emporitano", *Archivo Español de Arqueología*, 54, Madrid, 3-25.

¹⁷ Les fonts d'estudi, són els treballs d'Antonio Agustín, arquebisbe de Tarragona, el pare Flórez, el duc de Luynes, l'abat Cavedoni, els senyors Boudard, Sestini, Sulcy, Mionnet, Gaillard i Heiss, però especialment PUJOL I CAMPS, C. 1872-73, *Memorial numismático espanyol*, Barcelona; i l'autor sevillà DELGADO, A. 1876, *Nuevo método de clasificación de las monedas autónomas de España*, en el qual ja hem vist que el propi Pujol va col·laborar (vegeu nota 10) i de LA SAUSSAYE, L. 1842, *Numismatique de la Gaule Narbonnaise*.

el relat d'*España Sagrada*, rebut que es produís el de sant Narcís que, segons Maranjas, hauria fundat diverses capelles a l'antiga colònia. Un argument de pes en favor de la major importància de Girona és que aquests sants que van trepitjar el nostre país, com sant Feliu l'Africà o sant Narcís, segons Botet, van patir martiri a la ciutat de l'Onyar.

En la relació de les notícies arqueològiques d'Empòrion és on trobem el gruix de l'estudi en el llibre de Botet i Sisó. Ja havia constatat abans la presència de pocs monuments coneguts (càmera sepulcral, espigó i muralles, edifici del mosaic i cisternes). Parla de les evidències materials, com a millor manera de veure la riquesa de la ciutat, ordenades en cinc seccions: mosaic, numismàtica, epigrafia, sarcòfags i objectes diversos. Aquesta part ocupa 75 pàgines d'un total de 145, és a dir, més de la meitat; a més cal afegir les làmines que il·lustren els objectes més significatius.

1- Mosaic d'Ifigènia, trobat el 1849 al centre d'una habitació d'una casa amb més àmbits pavimentats amb mosaic. Fa una detallada descripció seguint Heirich Heydemann, autor de *Zur Anthologia Palatina*, estudiós alemany de la ceràmica i la religió grega clàssica. El mosaic està inspirat en una pintura de Timantes, famós pintor grec del segle IV aC.¹⁶

2- Numismàtica. Tot i que comença dient, "En resumen y con la brevedad que exige la índole general de nuestro trabajo, vamos á ocuparnos de las monedas emporitanas hasta hoy conocidas, principiando por su descripción, en la qual seguiremos principalmente el catalogo del Sr. Pujol" (pàg. 59). De les 75 pàgines que ocupa aquest capítol, 45 estan dedicades a les monedes.¹⁷

¹⁶ El periple del mosaic ha estat tractat en diversos treballs: BARRAL, X. 1989, "La història moderna del mosaic del Sacrifici d'Ifigènia d'Empúries", *Empúries*, 48-50, Barcelona, 94-99. BUSCATÓ, LL., PONS, LL. 2002, "La troballa del mosaic del sacrifici d'Ifigènia a Empúries i la seva posterior adquisició per la Comissió de Monuments de Girona. Uns fets poc coneguts", *Empúries*, 53, 195-209. Pel que fa a una interpretació moderna de la iconografia i de la seva representació, ELVIRA, M. A. 1981, "Sobre el original griego de un mosaico emporitano", *Archivo Español de Arqueología*, 54, Madrid, 3-25.

¹⁷ Les fonts d'estudi, són els treballs d'Antonio Agustín, arquebisbe de Tarragona, el pare Flórez, el duc de Luynes, l'abat Cavedoni, els senyors Boudard, Sestini, Sulcy, Mionnet, Gaillard i Heiss, però especialment PUJOL I CAMPS, C. 1872-73, *Memorial numismático espanyol*, Barcelona; i l'autor sevillà DELGADO, A. 1876, *Nuevo método de clasificación de las monedas autónomas de España*, en el qual ja hem vist que el propi Pujol va col·laborar (vegeu nota 10) i de LA SAUSSAYE, L. 1842, *Numismatique de la Gaule Narbonnaise*.

Aquest espai es converteix en un autèntic tractat, amb la catalogació de les monedes gregues ordenades per divisors de la dracma, la dracma, els asos i els divisors de monedatge celtibèric (el que duu llegenda ibèrica), la moneda llatina, amb bronzes mitjans i petits i les imitacions de les monedes gregues emporitanes. Teoritza sobre les tipus, i ell creu que l'anvers de les dracmes representen Diana, tot i que Antonio Delgado ja les identifica amb la nimfa Aretusa, seguint el model siracusà. En el segon tipus hi ha acord en què es representa Pal·les. Estableix els tipus d'unitats, els divisors, així com el sistema monetari, amb els pesos que corresponen a cada tipus.

3- Epigrafia. Aquí consten només les làpides que estaven encastades a l'església de Sant Martí i les que procedien de colleccionisme, especialment les de la col·lecció de Fra Romeu, monjo servita que estava al convent de Sta. Maria de Gràcia d'Empúries i que van anar a parar a llocs tan diversos com el convent premoestanenc de Bellpuig de les Avellanes, Os de Balaguer, a la Noguera, on s'implantà l'escola històrica de Jaume Caresmar, amb Jaume Pascual i altres; de la col·lecció Maranges, que va donar a Carles IV;¹⁸ altres que es troben a mans d'Antoni Casellas, metge de l'Escala; de Ramon de Marimon de la Bisbal; de Celestí Pujol i Camps; o altres ingressades al Museu Provincial de Girona i estudiades per Fidel Fita. També fa recull d'epigrafia sobre teules i peces de sigillata, així com d'un *signaculum*.

4- El sarcòfag de les Estacions, trobat a la basílica paleocristiana en la intervenció de 1846 i guardat a Girona, pel qual proposa una datació de prin-

¹⁸ Citarem literalment un fragment de l'article BUSCATÓ, LI., DE LA FUENTE, P. 2013, 255, en el qual s'explica com mitjançant la col·lecció de restes emporitanes que havia reunit va voler aconseguir càrrecs i favors de la monarquia: "L'exclusa per desembarcar a la *Villa y Corte* fou l'oferiment fet per Maranges (1803: 73-75) el 8 d'agost de 1785 de tota la seva col·lecció al príncep Carles, el futur Carles IV, i no Ferran, com alguns autors precedents han indicat (Almagro 1947: 195; Ripoll 1968: XIV). Sens dubte, la clau que obrí la porta de palau fou la influent posició cortesana del seu senyor jurisdiccional, el duc de Medinaceli, en aquell moment majordom major de Carles III. L'oferta va ser acceptada pel comte de Floridablanca i a la tardor Maranges arriba a Madrid, on lliura les peces que es descriuen a la taula adjunta el 20 de novembre." Les citacions que van confondre Ferran VII amb el seu pare Carles IV són les següents: ALMAGRO, M. 1947, "Inscripciones ampuritanas", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, II, 174-208; i el comentari inicial d'Eduard Ripoll a l'edició facsimil del *Compendio Histórico* de Maranges. Aquesta errada s'ha anat perpetuant fins fa poc, OLIVERAS, C., "Les excavacions a Empúries abans de 1908", *1908-2008. 100 anys d'excavacions arqueològiques a Empúries*, Ajuntament de l'Escala - Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, Girona, 2008, 12.

cipis del segle IV, amb motius cristians. Descriu amb detall les escenes del fris superior, sobre escenes de l'elaboració de l'oli i les del cos central. També parla de la trobada anterior en una vinya del mas Feliu, propietat de Josep M. Barraquer, d'un fragment de sarcòfag estrigilat amb el crismó voltat d'una corona de llorer, al centre.¹⁹

5- Entre els objectes diversos, Botet cita la glíptica, que mereixeria tenir un apartat propi per la gran quantitat de pedres d'anell, cornalines i àgates que provenen d'Empúries i es troben a mans de col·leccions. Completa aquest apartat amb peces de bonzes, daus (*tessera lussoria* de divuit cares), amulets de bronze, bustos de marbre, fragments ceràmics amb decoració, entre d'altres.

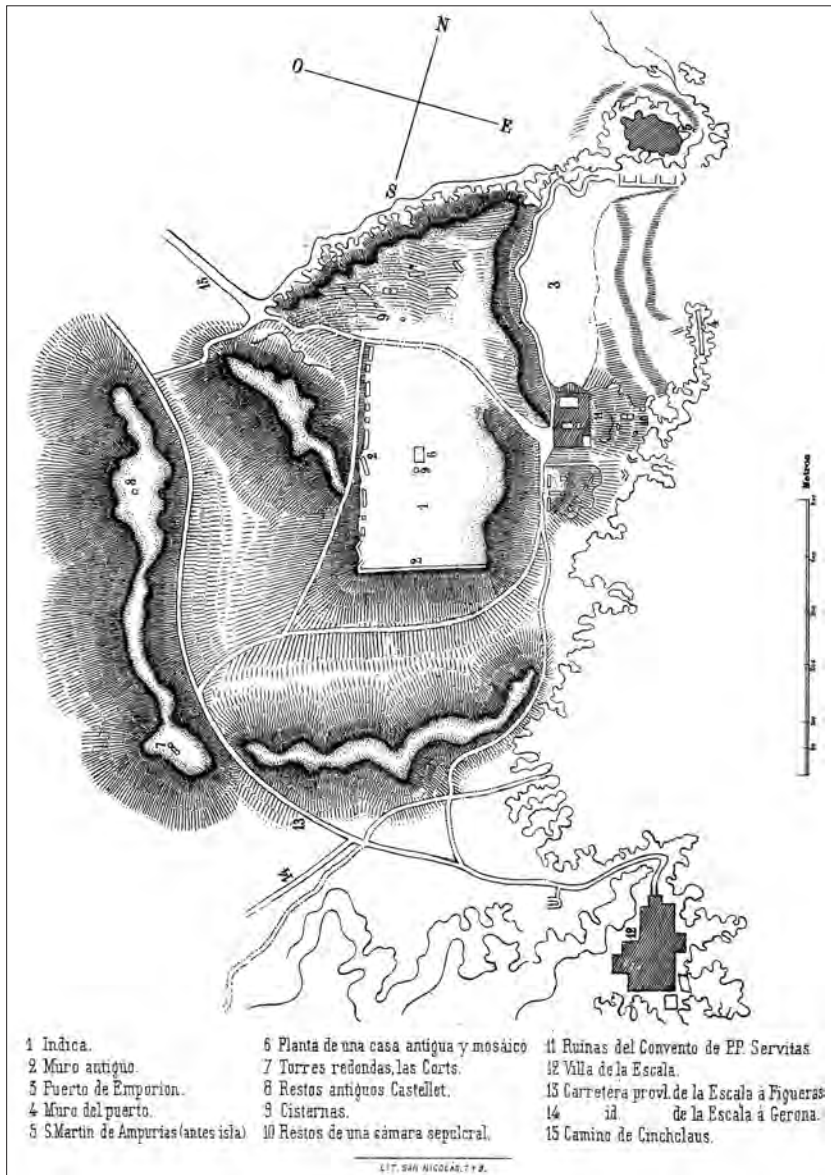
EVOLUCIÓ HISTÒRICA D'EMPORION. DOMINACIÓ VISIGODA. BISBES

Per Botet i Sisó, la millor època d'Empúries va ser durant els segles III-II aC, per l'encunyació de moneda i les relacions comercials que es van establir amb els pobles indígenes, fins a les fonteres del domini cartaginès. La rivalitat amb els púnics va fer que es jugués la carta filoromana, però "Victoriosos estos (els romans), de aliados se convirtieron en señores, y Emporion y las demas ciudades greco-españolas, que habían creído librarse con su auxilio de los peligros de la dominación cartaginesa, perdieron su independencia y con ella poco a poco la influencia que habían alcanzado en el país. La dominación romana creó en España una nueva civilización." (pàg. 129)

Així Empòrion va perdre importància en favor de Tarraco: "Superiores en cultura los griegos de Emporion á los rudos y belicosos romanos de la época de la conquista, conservaron por algun tiempo el prestigio y el influjo moral que por tales razones les correspondía; però éste cesó por completo en tiempo de los emperadores" (pàg. 130). Per Botet i Sisó, un símptoma clar d'aquesta pèrdua de pes específic de la ciutat es tradueix en el silenci de les fonts.

Després, el més rellevant són les invasions bàrbares, que comptaren tres-cents anys de domini visigot. Empúries reneix a Sant Martí d'Empúries, amb la presència dels bisbes, dels quals en fa una relació i un episcopologi a partir de les notícies de Pujades i del pare Flórez (*Paulus* el primer, al concili

¹⁹ Aquestes troballes es publiquen a NOLLA, J. M., TREMOLEDA, J. (ed.), *Empúries a l'antiguitat tardana*, Monografies Emporitanes, 15.1, Barcelona, 191-217, amb el recull de la bibliografia anterior.

Plànol d'Empúries, extret de la publicació de Jaubert de Paça i retolat per Botet i Sisó, per aclarir la situació dels principals elements que es podien reconèixer llavors sobre el solar emporità.

de Tarragona el 516, i Gundilano el darrer que tenim documentat, al Concili XIII de Toledo de 683, i representat per l'abat Segario, que va en persona al XV i XVI de Toledo, els anys 688 i 693.)²⁰ Malgrat això, l'ocupació àrab del 714 marca un punt final, amb una nova destrucció.

Aquesta situació es recondueix amb la reconquesta franca i la creació de la Marca Hispànica, que portarà a l'època comtal. La ciutat bat moneda comtal en època de Lluís i Carles el Calb de França. Destaca una darrera notícia de l'any 843, a causa d'un judici entre el bisbe de Girona Gondemar i Alaric, comte d'Empúries sobre els drets de la catedral gironina sobre el comtat.

Les devastacions de la costa degudes a les incursions normandes es poden constatar en l'epigrafia per les làpides conservades sobre la porta de l'església de Sant Martí, ja que el 927 Gausbert la fa reedificar. Ja al segle XI es produeix el trasllat de molta població a Castelló d'Empúries. A la primera meitat del XIII, el sagristà Guillem de Palau torna a refer l'església, com es constata en una segona làpida. En el context de la invasió francesa, el 1285, la parròquia fou cremada i destruïda per l'esquadra de Guillem de Lodeva. Es constata una darrera reconstrucció del 1507, com assenyala la tercera inscripció en català, que correspon a l'actual església tardogòtica. En un capitell a l'interior es distingeix l'any 1538, data que pot marcar la benedicció o inauguració²¹. Una altra fita és l'any 1606, quan els servites funden el convent, on abans hi havia hagut la capella de Sant Salvador i a mitjan segle XVII es funda l'Escala, en un nou emplaçament, que Botet veu com la causa final de la decadència d'Empúries. El 1681 es beneeix l'església de l'Escala i es crea el 13 de

²⁰ FONT, R. 1897, *Episcopologio ampuritano, precedido de una reseña histórica y arqueológica de Ampurias*, Girona; TREMOLEDA J. 2007, "La seu episcopal emporitana", *El cristianisme a Empúries: dels orígens a l'Església actual*, Girona, 24-27; NOLLA, J. M., TREMOLEDA, J. (ed.), 15.1, 27-31.

²¹ Un bon resum de l'evolució del nucli de Sant Martí el trobareu a AQUILUÉ X., BURÉS L., BUXÓ R., CASTANYER, P., ESTEBA, J., FERNÁNDEZ DE LA REGUERA A., PONS E., SANTOS, M., SOLÉ J., TREMOLEDA J., *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*, Monografies Emporitanes, 9, Girona, 1999. Aspectes més puntuals i breus als textos del catàleg dedicat a l'església de Sant Martí, AQUILUÉ, X., SANTOS, M. 2007, "L'església emporitana en època carolíngia", *El cristianisme a Empúries: dels orígens a l'Església actual*, Girona, 39-41; AQUILUÉ, X., SANTOS, M. 2007, "L'església emporitana en època medieval", *El cristianisme a Empúries: dels orígens a l'Església actual*, Girona, 42-45; AMICH, N. M. 2007, "El temple de Sant Martí: del segle XVI fins a l'actualitat", *El cristianisme a Empúries: dels orígens a l'Església actual*, Girona, 48-51. Sobre les làpides que es troben sobre la porta de l'església: COBOS, A., TREMOLEDA, J., VEGA, S. 2010, *L'epigrafia medieval dels comtats catalans. II. El comtat d'Empúries*, Figueres.

maig de 1682, amb l'obligació que l'ha de servir el sagristà d'Empúries, que junt amb el domer eren els dos clergues que tenia.²² El 1777, havent crescut l'Escala, es separen les dues parròquies i Empúries es queda només amb el domer. Aquesta situació marginal d'Empúries l'aboca a una nova decadència.

Les conclusions de Botet i Sisó en aquest llibre són un amarg lament de l'estat en què es troben les restes de la ciutat: Sant Martí pobre, ni tant sols és municipi, es veu el convent en ruïnes, la duna que cobreix les restes, que són camps privats i vinya. Les hipòtesis que s'han fet servir per explicar el final de la ciutat, Botet no les veu satisfactòries; per ell, no fou la causa una pluja de sorra que la va sepultar, ni un gran terratrèmol, ni tampoc un incendi. Aquestes explicacions feien pensar que, com Pompeia o Herculà, va quedar enterrada i que excavacions al solar podien donar resultats similars. Vistos els resultats, en canvi, Botet creu que està arrasada per complet i no sepultada. És pessimista sobre els resultats i la campanya de 1846 demostra que no val la pena fer-hi excavacions sistemàtiques perquè no compensarien la despesa:²³

²² AMICH, N. M. 2007, "La parròquia de Sant Martí: evolució històrica (segles XVI-XIX)", *El cristianisme a Empúries: dels orígens a l'Església actual*, Girona, 52-56.

²³ El coneixement de l'existència de la ciutat d'Empúries soterrada, va ser coneguda de sempre i sovint s'hi havien interessat curiosos, col·leccionistes i erudits, tant en l'àmbit general com més propers. Un exemple fou el mestre Esteve Trayter que, des de Figueres, hi anava a la recerca d'objectes; RIU-BARRERA, E. 2008, "Esteve Trayter i l'arqueologia d'Empúries a la fi del segle XIX", a A. Capella (coord.), *Empúries 1892-1900. Els dibuixos d'Esteve Trayter, mestre i col·leccionista*, Museu de l'Empordà, Figueres, 24-29; TREMOLEDA, J. 2008, "Gratant per les vinyes d'Empúries", a A. Capella (coord.), *Empúries 1892-1900. Els dibuixos d'Esteve Trayter, mestre i col·leccionista*, Museu de l'Empordà, Figueres, 48-55.

Miquel Oliva es va referir a les primeres accions arqueològiques d'Empúries, OLIVA, M. 1974, "Presencia de la Diputación de Gerona en Ampurias. Excavaciones en la basilica paleocristiana, en el siglo XIX. Hallazgos arqueológicos y descubrimientos en el foro romano", *Miscelánea Arqueológica. XXV Aniversario de los Cursos Internacionales de Prehistoria y Arqueología en Ampurias*, II, Barcelona, 87-100.

Sobre les causes i els moviments que van impulsar aquesta primera intervenció institucional, darrerament s'han publicat diversos treballs que han poat en els arxius: BUSCATÓ, Ll. 2010, "Els inicis de les excavacions arqueològiques a Empúries. Una iniciativa empordanesa", *MisceHània en honor de Josep M. Marquès*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 629-638; BUSCATÓ, Ll., PONS, Ll. 2001, "L'actuació arqueològica de la Comissió de Monuments de Girona al segle XIX: Empòrion i Rhode", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 42, Girona, 483-491; BUSCATÓ, Ll. 2011, *De l'antiquarisme a l'arqueologia. La protecció del patrimoni històric i arqueològic a la província de Girona (1835-1876)*, Tesi doctoral, Universitat de Girona; BUSCATÓ, Ll., PONS, Ll. 2001, "La Real Academia de la Historia y los yacimientos de Rhode y Emporion en el s. XIX", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 198, Madrid, 155-174; BUSCATÓ, Ll., PONS, Ll. 2001, "L'actuació arqueològica de la Comissió de Monuments de Girona al segle XIX: Emporion i Rhode", *Actes del I Congrés d'Història de Girona*

“En los años 1846 y 1847 se hicieron en Ampurias excavaciones, que costeó la Diputación provincial de Gerona. Practicándose en éstas sin plan alguno en distintos puntos de lo que fué antigua ciudad (...) Los restos encontrados no correspondieron á las esperanzas que se habían concebido, y su valor no compensó por ningún concepto el importe de los gastos ocasionados por la obres.” (pàg. 144).

DISCURS D'INGRÉS A LA REIAL ACADEMIA DE BONES LLETRES DE BARCELONA

La segona gran aportació de Botet i Sisó a l'estudi de l'Empúries antiga és el discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, llegit el 1908 i titulat *Data aproximada en que'ls grechs s'establiren á Empories i estat de la cultura dels naturals del país al realisarse aquell establiment*, escrit ara en català prefabrià.

Botet i Sisó ocupa la plaça d'Emili Pi i Molist, frenòpata i escriptor d'obres com *Cartes des de Pompei*, del qual, com era habitual, adjunta una nota biogràfica de dues pàgines a l'apèndix del discurs.

Aquest discurs està centrat en l'arqueologia, específicament en el tema de datar amb precisió la fundació de l'Empúries grega, per la vaguetat del que hi ha escrit i per combatre les darreres opinions que rebaixen la data fins a mitjan segle V aC. Aquesta datació es deduïa simplement pel fet que en el segle VI aC hi hagué Cypsela o Pyrene, dues ciutats que haurien estat destruïdes pels cartaginesos. Aquesta opinió es funda en la lectura d' Aviè, el qual es basa en un llibre del segle VI aC i, com que aquest no cita Empúries, es deduïa que aquesta ciutat encara no s'havia fundat. La crítica textual actual considera que aquest relat, a més d' usar com a font un periple púnic o marsellès del segle VI, conté nombroses interpolacions modernes.

Per contrastar el tema de les fonts, li queda el recurs de l'arqueologia, a la qual va recórrer en l'estudi anterior, però llavors, en el moment de redactar

“Girona dos mil anys d'història”, Girona, 483-491; BUSCATÓ, LL., PONS, LL. 2013, “La descoberta d'Empúries: les excavacions de 1846 i 1847”, Biblio 3W. “Revista Bibliogràfica de Geografia y Ciencias Sociales”. [En línia]. Barcelona: Universidad de Barcelona, 15 de junio de 2012, Vol. XVII, nº 980. <http://www.ub.edu/geocrit/b3w-980.htm>. [ISSN 1138-9796]; BUSCATÓ, LL., PONS, LL. 2015, “Annex 1. Empúries i la descoberta de la necròpolis paleocristiana (1846-1847)”, a NOLLA, J. M., TREMOLEDA, J. (ed.), *Empúries a l'antiguitat tardana*, Monografies Emporitanes, 15.1 i 15.2, Barcelona, 191-217.

el primer treball hi havia poques troballes. Ara, en el moment d'escriure el discurs, la situació havia canviat, hi ha més dades i més troballes que eren prou parlants, especialment les monedes i la ceràmica. Li consta la recent troballa de la necròpolis del Portitxol, excavada pels enginyers de dunes amb seu a Sant Martí, a la qual es refereix en un text addicional a l'annex.²⁴

L'estudi de materials consta de dos grans apartats: un centrat en la ceràmica, que ocupa 36 pàgines, i un altre en les monedes, en aquest cas de 9 pàgines. L'apartat de la ceràmica inclou l'estudi dels vasos indígenes precoloniais i dels vasos grecs importats (la majoria, de la necròpolis del Portitxol). Cal assenyalar que recull tota mena de produccions locals, la majoria molt més antigues que les que correspondrien al moment fundacional. Comença l'estudi pels jaciments prehistòrics com la Bora Gran d'en Carreres de Serinyà, el puig de les Ànimes de Caldes, Muntanya Gran de Torroella, el dolmen de Romanyà de la Selva, Bora dels Encantats de Serinyà. De l'època dels metalls, estudia les necròpolis dels Vilars, Espolla, de la Punta del Pi, Port de la Selva i d' Anglès, Pla de la Gibrella, Capsec, Peralada, Empúries, Sant Feliu i Puig Castellar.

Com dèiem abans, la ceràmica importada més antiga és la de la necròpolis d'Empúries, parla de trenta peces de figures negres (aríbals, làcits i alabastres), divuit de figures roges (làcits, hídris i kílixs) i molts fragments incomplets.

Aquest estudi de la ceràmica li permet arribar a diverses conclusions: "Fent aplicació d'aquestes ensenyances al tema proposat, crech resulta d'una manera clara; que la ceràmica grega, trobada a Empories, demostra que 'ls grechs fundaren aquesta colònia, al extrem meridional del golf de Roses, en lo temps que la influència oriental predominava encare en l'art cerámich de la Grecia pròpia, ó sia, en la primera meytat de segle VIe avans de la nostra Era; que, des de llavors, s'inicià entre la nova colònia y 'ls altres pobles de rassa grega un actiu comerç, del qual constituïen un dels principals elements els productes cerámichs; y que aquest comerç continuà sens interrupció fins á darrers del segle III ó principis del II, en que fóu substituït pels productes cerámichs de fabricació romana. (...)

²⁴ Una de les tombes més destacades per l'aixovar que duïa fou la coneguda com "tomba Cazorro", que agafa el nom de Manuel Cazorro, l'inspector de les excavacions. En aquest treball es va fer, per primer cop, un estudi de conjunt, SANMARTÍ, E. 1996, "La « Tumba Cazorro » de la necròpolis emporitana de « El Portitxol » y algunos apuntes acerca de la economía de Emporion en el siglo V a. C.", *Archivo Español de Arqueología*, 69, 17-36.